

'... דמסתבר דמה שנמצא בגמרא בכמה מקומות על דברי אמורא אחד בלשון דבדוּתא וטעוּתא וכדומה – הוא ביטול לגמרי, שלא יוכלו בית דין אחר לחלוק בשביל זה יותר מלא אמר האמוראה זה...' (מתוך אגרות משה או"ח ח"ד לט ד"ה והא דאיתא).

דף קא

יוחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה – בדרך כלל משמעות הביטוי הזה היא שעשו חכמים חיזוק לדבריהם יותר משעשו לדין התורה. ואולם כאן אין הכוונה לכך, כפי שפרשו רש"י ותוס', אלא עשו חיזוק יותר משעשתה תורה חיזוק לדבריה; שביום המיתה שהאנינות מהתורה, אין אנינות בלילה שלאחריו מהתורה [אלא מדרבנן], ואילו ביום הקבורה שהוא מדרבנן, יש בלילה שלאחריו אנינות מדרבנן.

ואמנם יש מהראשונים (ע' חדושי ריב"ב ברכות סוף"ב) שגרסו כאן 'כשל תורה' – ומתפרש במשמעות הרגילה, שעשו חיזוק לאנינות יום הקבורה כשם שעשו חיזוק באנינות דאורייתא – יום המיתה, לאסור לילו.

מפני טומאה נשרפה – ודאי שכל ההלכות הנצרכות לעבודה, כגון פסולי עבודה וטומאה, נאמרו להם קודם פרשת המילואים, שהרי היו צריכים לידע הדינים. ואף על פי שנכתבו בתורה בסדר אמור – אין מוקדם ומאוחר בתורה (שו"ת הרא"ש יג, כב).

אמר לו, שמא לא שמעת אלא בלילה, דאי ביום – קל וחומר ממעשר הקל... – תמהו בתוס', והלא גם בלילה קיים אותו 'קל וחומר', שהרי לשיטת ר' יהודה אנינות לילה דאורייתא לדורות (וע' בספר אור שמח ביאת מקדש ב, ח).

ולפי מה שמובא למעלה (ק) לבאר ענין אנינות לילה שענינה משום טירדה ועצבות, ומשום מצות עשה דלמשחה – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים, לפי זה מיושב, שאמר לו אהרן למשה שמא לא שמעת אלא בלילה, שאין שם אלא מצות עשה דלמשחה, אבל לא ביום שיש בו לאו דלא אכלתי באני ממנו (בית ישי קיט).

(ע"ב) 'אלא לר' נחמיה מאי היום? – חובת היום' – פירוש, המלה 'היום' אינה מתייחסת לפעולתו 'ואכלתי... היום' אלא משמשת הגדרה לחטאת, ואכלתי (את) חטאת היום. 'חטאת היום' – חטאת הבאה לחובת היום, הוה אומר חטאת ראש חדש (עפ"י פרוש רש"י הירש שמיני י, יט).
הרי"ד ויזר שיחי' העיר שאין כן במשמע לפי הטעמים, כי תיבת חטאת מוטעמת בפשטא, שהוא מפסיק. אך כמדומה מצאנו פירושים בדרו"ל המנוגדים לפי הנראה מהטעמים, וכמו המקראות שאמרו אין להם הכרע, ועפ"י הטעמים יש להם (ע' באנצ. תלמודית 'טעמים' עמ' תרד).

יכול שלשתן נשרפו, תלמוד לומר והנה שרף – אחד נשרף ולא שלשתן נשרפו. בזה מתפרש פשט הכתוב גבי שעיר המילואים (ט, טו) וישחטוהו ויחטאהו בראשון – פרט הכתוב שחטיהו וזריקה [שלא ככתוב לאחר מכן גבי העולה ויעשה כמשפט – לשון כוללנית לכל העשיות] – משום שחטאת המילואים נאכלה כמבואר כאן בגמרא, ואילו הקרבן הראשון (עגל החטאת אשר לאהרן) שרף באש מחוץ למחנה

כמפורש בכתוב, הרי שלא היה בכל עשיותיו כראשון אלא בשחיטה ובזריקה לבד (הדושי מרן רי"ז הלוי עה"ת).

והלא פינחס היה עמהן?! – שפיר קאמרי ליהו – סבר לה כרבי אלעזר, דאמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא: לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי, דכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם – ורבי יהודה ורבי שמעון סברו שפינחס היה כהן כבר בשמיני למילואים, ומפרשים והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם – שהבטיחו הקב"ה על הכהונה הגדולה שתהא לעולם מזרעו של פינחס, וכן היה – משהעביר הכהונה מאביתר [שהיה מאיתמר] לצדוק, נשארה הכהונה הגדולה אצל זרעו של פינחס לעולם (עפ"י מהרש"א).

רב אשי אמר: עד ששם שלום בין השבטים, שנאמר: וישמע פינחס הכהן... – ע' יהושע כ"ב, י"ג דבהליכתו כתיב: את פינחס בן אלעזר הכהן – בטפחא על תיבת פינחס, דהוא מפרידו באופן ש'הכהן' קאי רק אאלעזר, ובחזרתו כתיב שם פסוק ל' פינחס הכהן (מהגר"א נבנצל שליט"א).

הא כתיב וישמע פינחס הכהן? – ההוא ליחס זרעו אחריו – פירוש, לכך תארו 'פינחס הכהן' כאילו הוא הראש לכהונה, כמו 'אהרן הכהן', ועל כן בדין הוא שיתייחס זרעו אחריו, כי הוא הראש (בן יהודע).

'משה רבינו כהן גדול היה' – 'דלא כר' נחמיה סוטה י"ב: ע' רש"י שם. ולהכי פירש רש"י בתורה דלא כוותיה, ומיושבת פירכת הרמב"ן שם' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

לכאורה מבואר בדברי ר' יהושע בן קרחה לקמן (קב.) שלשיתו לא נתכהן משה [ואפשר לשיטתו שעד יום שמיני למילואים היתה העבודה בבכורות ולא בכהנים, הלכך מה ששימש משה במילואים אין זה מדין 'כהונה'. עפ"י ריעב"ן]. ומדברי ר' נחמיה בסוטה אין נ"ל הכרח, אלא מפרש"י שם. ועוד, אפשר שהיו בו שתי המעלות גם יחד, כהן ולוי – ע' שם משמואל חנוכה ופ' קרח.

– מן הכתוב שמביא מוכח שהיה חולק בקדשים, אך אין הוכחה שהיה כהן גדול, אלא מסברא אומר כן, כיון שבשבעת ימי המילואים היה משמש לבד, מסתבר שלא ירד ממעלתו, והיה יכול בכל שנותם במדבר לשמש בכהונה גדולה, אלא משום דטריד בשכינה הניח לאהרן הכהונה גדולה (עפ"י קרן אורה. וע"ע בהגהות ריעב"ן).

ענינים וטעמים

'מיד וישמע משה וייטב בעיניו – הודה ולא בוש משה לומר לא שמעתי אלא אמר שמעתי ושכחתי' – צריך באור מה שבח הוא זה למשה רבינו עליו השלום. אם כי ההודאה על האמת לא מן הדברים הקלים היא, מכל מקום מדוע מצויינת היא לשבח אצל משה רבינו?
– אך באמת היה לו למשה חשבון צודק להעלים את שכחתו, לומר לא שמעתי, שהרי אם יתכן שמשה רבינו שמע ושכח את הנאמר לו, לכאורה עלולה להתערער ח"ו כל המסורה שנמסרה לישראל על ידו. וזהו השבח הגדול, שמשה רבינו לא התחשב בשום חשבון אך הודה על האמת ואמר שמעתי ושכחתי,

כיון שאמרה תורה 'מדבר שקר תרחק' – אין לעשות חשבונות. כי מי יודע אם שיקולים אלו כנים הם וקולעים לאמת, שמא יש בהם שמץ של נגיעה והנאה אישית בכך שמעלים את שכחתו. וזהו הכינוי שמשם רבינו זכה לו: משה עבדי – אין נקרא 'עבד' אלא זה העושה ככל אשר נצטוה, ללא חשבון וללא התחכמות כלל [ולא עוד אלא שאמרו רבותינו (ויקרא רבה – שמיני) ששלח משה בכל גבול ישראל להודיע ששמע ושכח].

אכן לא זו בלבד שלא נתערערה המסורת על ידי הודאתו זו, אלא שנתעצמה יותר, שזכה להיות עבד ה', עבד גמור ללא חשבונות, על כן כל תורתו הריהי תורת ה', ושכינה מדברת מתוך גרונו, כי הרי אין לעבד משל עצמו מאומה, הכל לרבו (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ זצ"ל. יא, תשל"א; כו, תשל"ב).

בדרך אחרת: אין הכוונה כאן לספר במעלתו של משה רבינו שהודה על האמת, אלא ללמדנו שאין בהודאה על האמת ענין בושה כל עיקר, וזו הכוונה 'לא בוש' – שאין צורך כלל להתבייש בדבר, כי האדם צריך לידע שהוא רק אדם ועלול לטעות ולשכוח (עפ"י דרש משה לגר"מ פינשטיין, בשם בנו הרש"ר. וחתים עליה: 'זנכון').

וזה לשון הרשב"ץ (בתשובתו, ח"ג רפה): '... על כן דחקתי עצמי להדרש למי שלא נשאלתי ממנו, כדי שלא תהיה שתיקתי כהודאה להיתר, זה חלילה לי. נשען על מעלתכם שתדינוני לכף זכות, כי לא נכנסתי בזה להתכבד בקלון אחרים ח"ו ולשוש בתקלתם – כי גם בזה אין קלון, כי כל אדם עשוי לטעות, וסנהדרי גדולה טועין בהוראה, והחכם המודה על האמת, יצא הפסד טעותו בשכר הודאתו לחזור אל האמת. ואם יש קלון בזה אינו אלא אם עומד בטענתו, כי לא ניתן זה לחכמי האמת, ומרע"ה הודה ולא בוש – וישמע משה וייטב בעיניו'.

וכענין זה מצינו לחזו"א באגרתו:

'... והנה כל ענין מעניני התורה הוא אחוז בעיון שכלי עמוק, באופן שטעות אינו מכה כבוד הלומד אחרי שזהו טבע של קנין החכמה, ואני מלא טעיות תמיד פעם בסברא פעם בגמרא, ואיני נכלם בזה, כי אין כלמה בזה אלא מצד מצוה, שאם לא יכלם הרי הוא כאילו אינו מחשיב ח"ו את ההלכה, אבל מצד הטבע אין מקום להכלם, וכש"כ לאנשים קטנים כמוני, ובכלל לא זהו המדה להרגיש את עצמו בהדיון, ורק אל הענין ואל אמתו מגמתנו'. וע"ע בשו"ת משיב דבר ח"ה סוס"י טו.

ענינים עמוקים בשעיר ראשון של ראש חדש שנשרף (מספר הפרשיות)

כתוב בשם האריז"ל: אלמלי היה שעיר ראש חדש נאכל, היתה מתמלאת מיד פגימת הלבנה והיתה מגיעה השעה שבה 'אור הלבנה כאור החמה'; –

ובשם היהודי הקדוש: לפיכך לא עלה על דעת משה לחלק בין קדשי שעה לקדשי דורות, שידע כי על ידי אכילה זו, גם שעיר ראש חדש כפרת מיעוט הירח, הוא רק לשעה. אולם אהרן בענוותו הגדולה לא העלה על דעתו שבאכילתו יבוא תיקון זה, ולדירו הרי זה קדשי דורות.

ובספר מי השילוח נמצא כתוב, וזה לשונו: ובוזה הענין נמצא עמקות גדולה, כי שעיר ראש חדש רומז להבאת כפרה על מיעוט הירח, ושעיר ראש חדש הראשון נשרף שלא רצה אהרן לאכלו, ומזה הבין משה (שיהא התיקון מתאחר) עד עת קץ והדברים עמוקים.

ובספר בית יעקב הוסיף על הדברים הנ"ל: 'כפרה על מיעוט הירח' – מיעוט הירח מורה על כל החסרונות שבתולדה בעולם ובנפש האדם, חטאים כעין של יהודה ותמר ונדב ואביהוא ש'ממני יצאו כבושים', ואין רצון הקב"ה לברר תיקונם וסוף כפרתם עד עת קץ. ובעולם הזה – הביאו כפרה עלי וכו'. ומדת משה שהכל באספקלריה המאירה, מצדה אין נראה מיעוט הלבנה, ואור הלבנה כאור החמה כלעתידי, ולכן חשב שיש מקום לכפר באכילת הכהנים גם בחסרון זה. ואמר

לו אהרן שמצדו כן נראה מיעוט הירח – שמא לא שמעת בקדשי דורות, היינו בכפרת חסרון – מיעוט הירח – שיתכפר באכילתנו באנינות, שאין רצונו יתברך בתיקון וגילוי זה עד לעתיד. פסול 'יוצא' שנופל בקרבן, מורה על עוצם החטא והדבקות בו עד שלא זכה לכפרה שבאכילת הכהנים. ופסול 'נכנס דמה לפני' מורה להיפך, על כפרה גמורה מצד העומק אלא שאין היא גלויה לכל אלא לפני ולפנים, וכלפי חוץ אף היא נשרפת. וטען משה, הרי חטאת זו לא נכנסה ולמה לא גיליתם הכפרה באכילתה? השיב אהרן, אם ביום רצון זה קרה אותי כאלה ולבי עדיין אינו מפויס בשלמות – אות הוא שאין הקב"ה רוצה בגילוי כפרת מיעוט הירח – החסרון שבשורש – עד עת קץ, והרי היא כחטאת שנכנס דמה לפני ולפנים שאין הכפרה מגולה. וסיבב הקב"ה בשעיר הראשון שישרף, לגלות ענין זה, שלא יתלה האדם שורש הקילקול בתולדה בעצמו, ובל יודה בגריעות נפשו, אלא ימסור הכל לה' ויאמר, לך לאומן שעשאני וכו' כענין שאמר דוד (תהלים נא) הן בעוון חוללתני...

דף קב

'שאני מראות נגעים דאהרן ובניו כתובין בפרשה' – 'מבואר דיש דין כהן ויש דין אהרן ולבניו, ולהכי מתייחס פינחס (במדבר כ"ה י"א) אף אחר אהרן' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'וכל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם, והכתיב ויצא (משה) מעם פרעה בחרי אף ולא אמר ליה ולא מידי? אמר ריש לקיש: סטרו ויצא' – יש לדקדק קצת, הלא אמרו כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם, וכאן הרי לא נאמר? [ומהרש"א ז"ל כתב שאפשר משום כבוד מלכות לא פרסם הכתוב. ועדיין אינו מיושב דמ"מ מצינו חרון אף שלא נאמר בו רושם?]
ואולי ריש לקיש דרש: 'מעם פרעה בחרי אף', על ידי שסטר לו משה על לחיו, חרה (-לשון התחממות) אפו של פרעה, הרי שהרושם נאמר בכיטוי זה עצמו.
ורבי יוסף חיים בספרו 'בן יהודע' כתב שאי אפשר לפרש סטרו כפשוטו, שהרי באותו מעמד חלק לו כבוד אפילו בדיבור, שאמר לו 'וירדו כל עבדיך...' וכיצד יכהו – אלא הכוונה שהפך פניו ממנו ביציאתו והפנה לו גבו. וזהו 'סטרו' – צדדו [יסטרא – תרגום של צד], ודרש מדכתיב 'ויפן מעם פרעה' – פנה והפך עצמו מהצד שעם פרעה, ממולו. וכיוצא בזה פרש מהר"ל מפראג, שלא סטרו ממש אלא דיבר קשות כנגדו, וכענין 'יש בוטה כמדקרות חרב' (וע"ע שם משמואל; ספר הפרשיות – בא).

'ביקש משה מלכות... לו ולזרעו' – ע' בספר נתיבות עולם למהר"ל (נתיב האמת עמ' קצח) דברים עמוקים בענין בני משה, מפני מה לא זכו למעלתו, כבני אהרן. וע"ע אבני נזר יו"ד שיב, מב.

(ע"ב) 'לעולם כדקאמר מעיקרא, אי משום טמא – טמא (בשטמ"ק הגיה במקום 'טמא': הא) לא כתיב, ואי משום בעל מום – רחמנא רבייה' – ומכל מקום מדוע נקטה המשנה 'ראוי לעבודה' והלא לכאורה נראה שתלוי יותר באכילה, שהרי כל האוכלים חולקים [מלבד קטן], וכל שאינם אוכלים אינם חולקים – ע' מש"כ לעיל צט.

זומה במקום שהורע כחי בחטאת אצל נשיי ועבדיי דחיתוך מחטאת ישראל, מקום שיפה כחי בכבוד

ולדברי רבי עקיבא שיש חובה להיטמא לקרובים, חילק אביי בין נפטר קודם חצות (וה"ה נפטר ב"ג. חזו"א קמא לח, א) שחייב להיטמא לקרובו, ובין לאחר חצות שהיות וכבר חל עליו חיוב קרבן פסח – לא יטמא. ולרבא (לגרסתנו, כפרש"י), אפילו מת אחר חצות – יטמא ולא יעשה פסח, אך אם כבר שחטו וזרקו עליו – לא יטמא ויאכל פסחו לערב, למאן דאמר 'אכילת פסחים מעכבת' (ואפשר שגם הסובר בעלמא 'אינה מעכבת' מודה כאן. עתוס').

הלכה כרבי עקיבא, שטומאת קרובים – מצוה ולא רשות (רמב"ם אל ד, ו; יו"ד שעג, ג). ונחלקו הדעות האם מצוה זו אמורה בכהנים בלבד (רשב"א בתשו' כז תרלו. וכן י"א בדעת הרמב"ם) או בכל ישראל (עריטב"א סוכה כה: ועוד).

וכן נחלקו כאשר יש אחרים המתעסקים במת, האם חובה על הקרובים להיטמא, אם לאו (עתוס' יבמות פט: ושו"ת הרשב"א שם).

במת מצוה, לכל הדעות מטפל בו ונטמא אליו הגם שיימנע מעשיית פסח, ואפילו הוא נזיר וכהן גדול.

דף קא

קסה. א. כמה שעירי חטאת הוקרבו ביום השמיני למילואים?

ב. מה עשו באותן חטאות, ומדוע?

ג. מה היתה קציפת משה רבינו אודות שריפת החטאת, ומה השיבו אהרן?

ד. אלו דינים מיוחדים נאמרו באותה שעה, שאינם נהוגים לדורות?

ה. האם פינחס בן אלעזר היה כהן באותה שעה?

א. שלשה שעירים קרבו ביום השמיני למילואים; –

שעיר נחשון – שאותו יום, ראשון להנזכרת הנשיאים היה;

שעיר המילואים – חובה לשעה שנצטוו לאותו היום, קחו שעיר עזים לחטאת...;

שעיר ראש חדש – שאותו יום, ר"ח ניסן היה (וכדאמרינן בסדר עולם).

ב. שעיר ראש חדש – שרפוהו, אם מפני אנינות אהרן ובניו לא היה מי שיאכלנו (ר' נחמיה. וסובר אנינות לילה דאורייתא, ולא נאמר להם התר בקדשי דורות – שעיר ר"ח – אלא בקדשי שעה בלבד), אם מפני שהניחוהו לערב לאכלה [שהותרה להם אנינות לילה באותה שעה], ובתוך כך נטמאה באונס (ר' יהודה ור' שמעון).

שאר השעירים הניחום לערב ואכלום במקום קדוש. ולרבי נחמיה – הותרו לאכלם ביום (רש"י).

ג. משה רבינו קצף על אשר לא אכלו את החטאת, והרי לא נפסלה בכניסת דמה אל הקדש או ביציאתה חוצה, ולא הוקרבה ע"י כהן הדייט שהוא אונן ופסול, אלא ע"י אהרן.

לדברי רבי נחמיה, אמר להם משה: הלא נצטויתי לאכלה אף באנינות. והשיב אהרן: שמא לא נצטויתי אלא בקדשי שעה אבל לא בקדשי דורות שאסורים לאכלה באנינות, ואף בלילה – קל וחומר ממעשר.

כ"ה לרבא. אבל לשמואל, לפרש"י, לא צוה משה לאכול באנינות, ולא הוזכר ללמוד ק"ו ממעשר כלל, ועל כן סבר שהיו צריכים לאכלם באנינות. לפרוש התוס' סבר משה שכשם שהותרה האכילה בלילה באותה שעה, הותרה ג"כ באנינות יום. והשיב לו אהרן: לא הותרה אלא בקדשי שעה ובלילה בלבד.

לדברי רבי יהודה ורבי שמעון, סבר משה שהיה להם לאכלה באנינות ביום. וא"ל אהרן: שמא לא שמעת אלא בלילה ולא ביום. ולכך הניחו את החטאות לערב, ובינתיים נטמאה חטאת ר"ח באונס, לכן שרפוה. וישמע משה וייטב בעיניו. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי אלא אמר שמעתי ושכחתי.

ד. הדינים המיוחדים לאותה שעה:

מנחת ציבור נאכלת. שלא מצינו מנחת ציבור נאכלת. [וכן הוקרב קרבן שלמי ציבור קדש קדשים. אמנם מצינו קרבן כזה בשלמי עצרת. וכן היה בחנוכת הבית בימי שלמה].
אכילת הקדשים באנינות. לרבי יהודה, בלילה ולא ביום, ואף שעיר ראש חדש שהוא 'קדשי דורות'. ולרבי נחמיה – רק בקדשי שעה ואף ביום (רש"י).
עוד משמע (ערד"ה משה) **שכל עבודת היום השמיני לא היתה כשרה אלא בכהן גדול** (וע' בזה בגבורת ארי ריש יומא; טהרת הקדש; הדושי הגר"ז שמיני; אגרות משה קדשים, ד. וע' ברמב"ן עה"ת ובשפ"א כאן).

ה. יש אומרים שפינחס היה כהן בימי המילואים (כן סוברים החכמים החולקים על ר' נחמיה, ששאלוהו והלא פינחס היה עמקן. וכ"נ דעת ר' יהושע בן קרחה לקמן קב.). יש אומרים שלא נתכהן אלא במעשה זמרי (ר' אלעזר בשם ר' חנינא), וי"א כששם שלום בין השבטים בימי יהושע, רק אז נעשה כהן בפועל (רב אשי. עתוס').

דף קב

קסו. א. האם משה רבינו היה 'כהן גדול' ו'מלך'?

- ב. האם יש מקום לאימת מלכות וגינוני כבוד כלפי מלך רשע?
- ג. מה נלמד מכל זכר הנאמר שלש פעמים באכילת קדשים?
- ד. הטמא שאינו חולק בקדשים – מהי השעה הקובעת בדין זה?
- ה. מנין שטבול יום אינו חולק בקדשים לאכול לערב?

א. לדברי חכמים, לא נתכהן משה אלא לשבעת ימי המילואים בלבד. ויש אומרים (וכן נקט רב): משה רבינו כהן גדול היה ולא פסקה כהונה ממנו גם אחר כך, רק מזרעו פסקה. [ומ"מ לא היה עסוק באכילת קדשים בימי המילואים, שטרוד בשכינה, להיות תמיד בהר מבקר ועד ערב]. ומכל מקום אינו כשר לראיית נגעים, שכתוב בהם אהרן ובניו. (לכאורה משמע שלדברי רבי יהושע בן קרחה לא נתכהן משה).

בכמה מקומות מובא בדברי חז"ל שמושה רבינו מלך היה [וכמו שנאמר ויהי בישרון מלך]. וכן מובא כאן, חמש שמחות היתה אלישבע יתירה על בנות ישראל, ואחת מהן – יבמה מלך. וכן אמרו במדרש (תנחומא בהעלותך ט) לענין החצוצרות. וכ"כ הרמב"ם (בית הבחירה ו,יא – לענין קידוש העורות) שמושה רבינו מלך היה.

ב. רבי ינאי ורבי יוחנן אמרו: לעולם תהא אימת מלכות עליך, כמו שמצינו כלפי פרעה ואחאב. [ומשמע בגמרא לכאורה שריש לקיש חולק וסובר שיש להעזיז פניו לפני מלך רשע. וע' מהרש"א. ובספר פתח עינים דן האם להשוות שאלה זו למחלוקת הראשונים בדין כבוד להורים רשעים].